

Centenari de la primera normativa ortogràfica oficial de l'Institut d'Estudis Catalans

MAGÍ CAMPS
Barcelona

Fa cent anys que en català no fem servir la *ñ*. El basc i el gal·lec sí que la tenen. Això no vol dir que el so que representa sigui exclusiu d'aquestes llengües. Sense anar gaire lluny, hi és en portuguès i occità (*nh*), i en francès i en italià (*gn*). L'ortografia de cada llengua ha optat per una solució a l'hora d'escriure. I l'Institut d'Estudis Catalans va decidir, ara fa cent anys, que faríem servir la *ny*, que la *ela* geminada l'escriuríem amb un punt volat (*l·h*) i que paraules com *rahó* perdrien l'hac intercalada (*raó*).

Una convenció. Unes normes ortogràfiques no són altra cosa que una convenció, un acord entre els parlants d'una llengua per escriure-la d'una manera determinada. Les llengües existeixen encara que no tinguin expressió escrita, va recordar Isidor Marí dijous en la inauguració del centenari de les normes ortogràfiques de l'IEC. El president de la Secció Filològica –que és la que té l'encàrrec de produir les obres normatives de la llengua catalana– va definir la llengua com allò que ens permet ordenar la realitat i transmetre els coneixements; i l'escriptura és l'eina central per dur-ho a terme: "Sense la plenitud de l'escriptura no hi pot haver plenitud cultural ni nacional", va apuntar. Donant la volta a aquesta idea, una mica com allò de l'ou i la gallina, el president de l'Institut, Salvador Giner, acabava de dir que "tota cultura nacional necessita unes normes que regulin l'expressió escrita".

Anys convulsos. Mila Segarra, estudiant de l'obra de Fabra, va repassar alguns dels aspectes principals de la gestació d'aquelles normes. Antoni Maria Alcover –que va ser president intermitent de l'IEC i president de la Secció Filològica en aquella època– no mentia quan deia que les normes ortogràfiques ja s'havien aprovat l'abril del 1912, tot i que la data de publicació oficial va ser el 24 de gener del 1913. En la seva recerca documental, Segarra documenta unes actes d'aquells mes d'abril en què les normes ja van quedar fixades. Des que es va fundar la Secció Filològica de l'IEC (1911) fins que es van aprovar les normes, el debat intel·lectual era públic i amb participacions diverses. Durant els nou mesos que passen entre l'aprovació i la publicació, en canvi, se n'oculten les actes.

Obra col·lectiva. Segarra qualifica aquells anys de convulsos i Fabra, malgrat la creença general, no va participar plenament en la confecció de les normes, sobretot perquè vivia a Bilbao. En algun moment, Fabra fins i tot les va considerar "un esguerro". L'autoria, doncs, s'ha de considerar col·lectiva, de la ponència que les va establir i en què participaven membres de l'Institut i del món

El 24 de gener del 1913 es va publicar la normativa que volia posar fi a decennis de disputes sobre com escriure en català

100 anys d'ortografia

Tres personatges amb paper

Enric Prat de la Riba

■ President de la Diputació de Barcelona, va crear institucions culturals com l'IEC i va impulsar la reforma ortogràfica.

Pompeu Fabra

■ Enginyer transmutat en filòleg, la seva visió científica es va acabar imposant en tots els àmbits, malgrat algunes renúncies.

Antoni M. Alcover

■ Al capdavant de l'IEC, el filòleg de Manacor era contrari a establir les normes, però va obeir l'encàrrec de Prat de la Riba.

XAVIER GÓMEZ

De categoria. L'IEC va inaugurar el centenari dijous amb intervencions de Mila Segarra, Josep Massot i Joan F. Mira

cultural. Fabra n'havia fet la proposta de partença i en va fer algunes revisions, sobretot la darrera. Li van enviar els acords dels plenaries del 15 i 16 d'abril del 1912 i en va fer la redacció definitiva: la va farcir d'exemples (cosa poc corrent en treballs contemporanis d'aquella mena) i en va corregir les faltes. És a dir, va estalviar a l'Institut de fer el ridícul, amb perles com ara *grupu...*

Accents diacrítics. Aquell abril es va decidir escriure *per a* en dues paraules (dues preposicions, en lloc de *pera*). Al filòleg i hel·lenista Lluís Segalà devem l'accentuació dels homògrafs, les paraules de diferents significats que s'escriuen igual, i que diferenciem gràficament mitjançant un accent. Són els accents diacrítics: *ma* (la meua), *mà* (part terminal del braç). Al president, mossèn Alcover, devem la grafia de la *ela* geminada (*l·h*), tot i que a Fabra no li agradava; ell volia escriure-la com en llatí o italià (dues *eles*: *ll*), i buscar un altre dígraf per a la

ela palatal (*ll*, en castellà; *lh* en portuguès i occità, o *gli* en italià). Al final es va establir el mateix dígraf que en castellà per a la doble *ela* (*colla*), i el punt volat per a la *ela* geminada (*col·legi*).

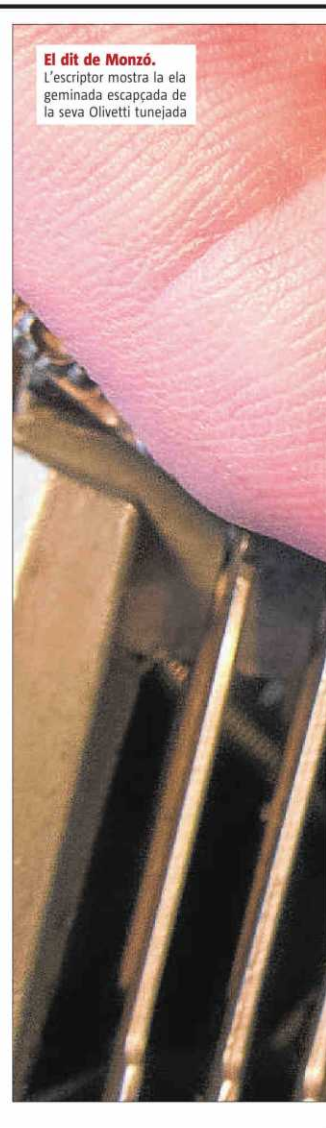
Fabra va recuperar la *tz* de paraules com *generalitzat* o *normalitzar*, que fins a l'última revisió figuraven amb *essa*: *generalisat* o *normalisar*. L'enginyer, acasat a Bilbao, no va aconseguir suprimir la hac inicial, com havia fet l'italià, però sí que va aconseguir suprimir les intercalades: *rahó* > *raó*, *trahir* > *trair*.

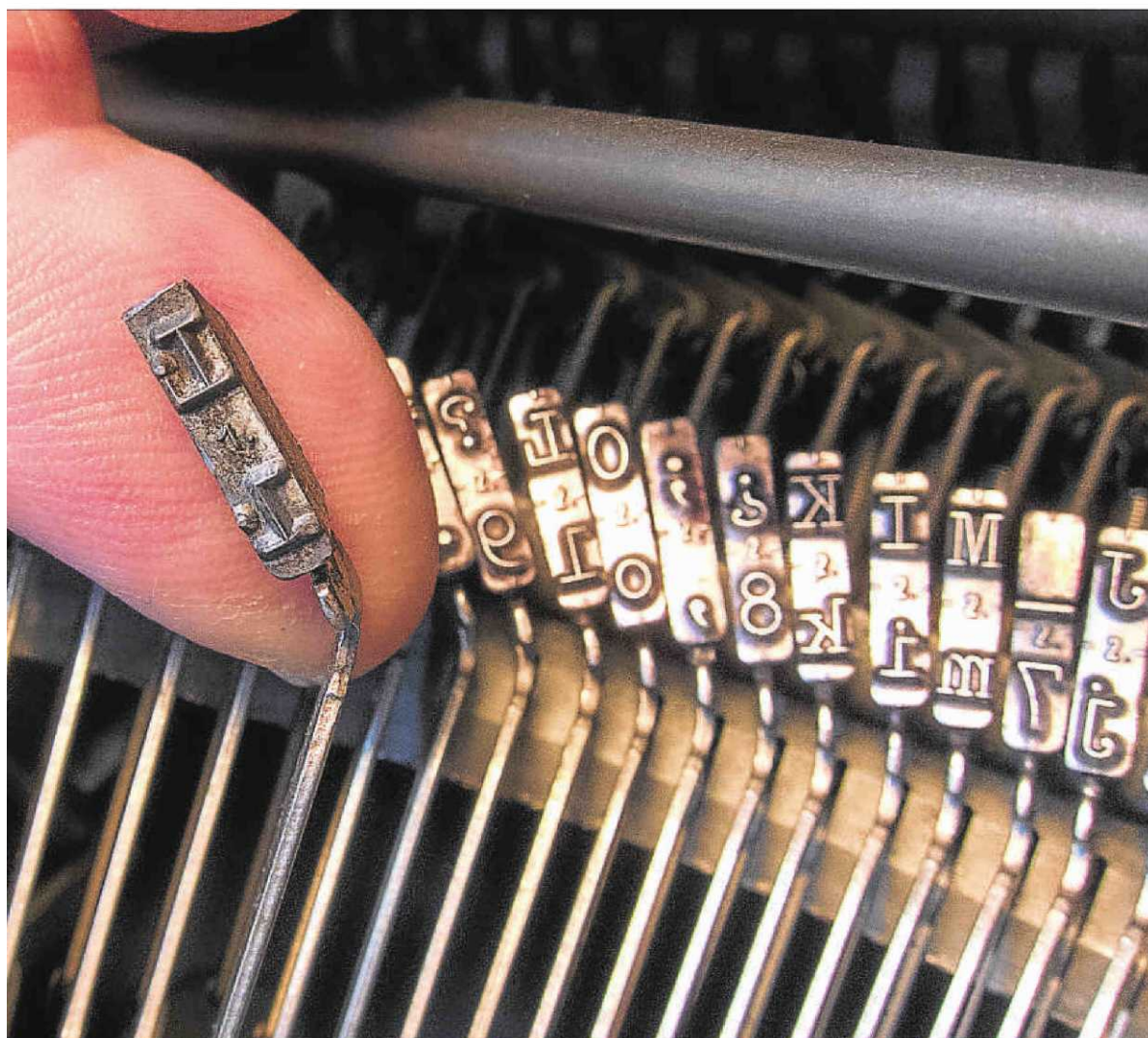
'L'Avenç'. La revista que va fer de capdavantera en l'impuls d'establir una ortografia moderna va proclamar el 31 de desembre del 1912 que des d'aquell moment començava a fer servir la nova normativa. Malgrat tot, les normes explicades a *L'Avenç* contenien faltes de la nova ortografia. Vint-i-quatre dies després es va publicar l'ortografia oficial, aquest cop, sí, sense faltes. La revista *Patufet*, fundada per Aureli Cap-

many el 1904 i que tenia com a principal col·laborador Josep M. Folch i Torres, s'hi va adherir de bon principi. També ho van fer els diaris, com *La Veu de Catalunya*, que el 31 de gener del 1913 va validar la normativa i la va començar a fer servir. La premsa va ser determinant per assolir-ne la difusió i la consolidació.

Demanda política. Les normes eren l'única obra oficial de l'IEC, però malgrat això Fabra la va concebre com un treball obert, pensat per ser modificat, per ser millorat. Però va ser un procés complex i conflictiu, dintre i fora de l'IEC, va explicar Josep Massot, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes 2012, en l'acte del centenari. Mossèn Alcover, al capdavant de l'Institut, estava en contra d'establir unes normes ortogràfiques, però va acceptar la demanda d'Enric Prat de la Riba. El llavors president de la Diputació de Barcelona –i creador de la Mancomunitat de Catalunya– tenia clar que calia proveir la cultu-

El dit de Monzó.
L'escriptor mostra la *ela* geminada escapçada de la seva Olivetti tunejada

PEDRO MADUENO

La ela geminada a l'Olivetti

■ Cap al 1984, a Quim Monzó se li va ficar a la barretina que havia de poder fer la ela geminada amb la seva màquina d'escriure. Va trucar a un taller de l'Olivetti del Poblenou i cap allà que se n'hi va anar amb la maleta de la Lettera 32. L'home que el va atendre va furgar dins d'un calaix i del fons en va treure un paquetet fet amb paper de diari; era un exemplar de la República. De dins del farcellet va treure dues tecles: una que contenia una ela geminada escapçada (l:) amb la seva corresponent majúscula (L:), i una altra amb *er* i *on* subratllats i volats, per fer l'abreviatura de 1r i 2n que avui no és normativa: 1er i 2°. L'operari, amb els ulls humitejats, li va dir: "Em pensava que em moriria i que ningú no me les demanaria". Monzó refereix aquesta història amb admiració i es fa creus que aquell home hagués guardat les tecles tots aquells anys. En el lloc del número 1 hi va instal·lar on/er (el número 1 el faria amb la ela) i en el lloc de la ñ hi va posar la ela geminada escapçada. I per fer la ñ? "Molt fàcil -respon Monzó-: el circumflex amb la ena". Per pitjar la ela geminada, l'home li va posar una altra ela, i l'escriptor, dissenyador de formació, hi va afegir el punt volat amb tìpex per acabar de tuntejar la màquina.

ra catalana d'eines polítiques. Prat de la Riba volia consolidar la llengua i la cultura catalanes atorgant-los la fortalesa institucional que tenien les llengües d'Estat.

Intents anteriors. Abans de crear-se l'IEC, hi havia hagut altres propostes ortogràfiques, com la de l'Acadèmia de Bones Lletres.

En l'últim terç del segle XIX, els acadèmics van encarregar a dos prestigiosos lingüistes, Manuel Milà i Fontanals i Josep Balari, la redacció d'una ortografia. Però el seu model arcaïtzant, tot i que vàlid en aquell moment, no va tenir prou adhesions i, per tant, no va aconseguir imposar-se com a hegemònic.

El costat fosc. Amb les normes de l'Institut aprovades, amb Fabra com a principal valedor i emparades pel poder polític, un altre sector força important del món de la cultura continuava defensant la grafia arcaïtzant, amb figures destacables com el dramaturg Àngel Guimerà o l'historiador i polític Francesc Carreras Candí. Això

va provocar la creació de una institució paral·lela, l'Acadèmia de la Llengua Catalana (1915), contrària a l'esperit agosarat i trençador del noucentisme. Presidida per Jaume Collell, l'Acadèmia va elaborar una ortografia pròpia i va tenir com a principal soci contra l'IEC la institució dels Jocs Florals de Barcelona. Però l'em-

pena de les normes de l'IEC va anar fent forat i guanyant adeptes l'un rere l'altre. Els mateixos acadèmics de Bones Lletres s'anaven passant a l'ortografia de l'Institut, tot i que la seva es va mantenir vigent fins al 1931.

El poder de la República. Com ja havia vaticinat Prat de la Riba, una llengua i una cultura nacionals, és a dir, amb la força i el respecte que tenen les llengües i cultures d'Estat, només es podia consolidar amb una força política que l'emparés. Malgrat les enriades del president de la Mancomunitat davant les baralles i dissensions entre lingüistes i escriptors a l'hora d'aplicar la norma, el pes polític de les institucions catalanes no era prou sòlid. Calien "estructures d'Estat", com es diu avui cent anys després, tal com van referir alguns dels participants en l'acte del centenari. I el més semblant a unes estructures d'Estat que va arribar a tenir Ca-

Una norma acceptada amb peròs

■ La clau d'una normativa ortogràfica és l'acceptació entre els parlants. Pel que sembla, no hi ha dissensions destacables entre els escriptors, un col·lectiu d'usuaris conscienciats i conscients de l'eina amb què treballen. L'alcoiana Isabel-Clara Simó diu: "L'ortografia és convencional. És obligatòria. Si no, no hi ha llengua estructurada. Com a tal, s'ha d'aprendre (memoritzar). No sé veu-

re-hi cap motiu d'incomoditat. Els que hem après la llengua escrita de grans som molt disciplinats".

Sergi Pàmies puntualitza: "En general, quan topo amb alguna dificultat (com els accents, per exemple), d'entrada m'empenyo i penso que s'haurien d'eliminar, però de seguida m'adono que té sentit i, gràficament, és una manera pràctica de preservar la fonètica. Hi ha coses, però,

que no trobo del tot lògiques, com haver d'aprendre de memòria les eles geminades per encertar-la, o renunciar, cada vegada més, al signe d'interrogació i d'exclamació inicial, que em sembla una grandíssima troballa".

Quim Monzó s'hi troba còmode i, fugint d'estudi, reclama la incorporació del *lo*: "Em sap greu que no s'admetés en el moment en què s'havia d'haver admès. La

gent ho diu però no ho escriu, i això es percep com una violència".

El poeta tortosí Albert Roig planteja el problema dialectal: "No és possible acordar el parlar i l'escriptura de les Terres de l'Ebre amb les normes fabrianes, perquè quan van fer-les s'hi van girar de cul: lo tortosí és un dialecte descaradament etimològic i els abismava en el passat".

Mira: “Cal un poder que empenyi la normalització”

>> VE DE LA PÀGINA ANTERIOR

talunya va ser a la II República. L'Acadèmia de Bones Lletres va renunciar a la seva ortografia el 1931. Els Jocs Florals de Barcelona, en canvi, no van donar el braç a tòrcer fins al 1934.

Ni vencedors ni vençuts. Pompeu Fabra, que havia anat assolint el control de la Secció Filològica malgrat l'oposició frontal de mos-

sèn Alcover, contra ell i contra el diccionari, arriba a la República com a figura consolidada. Als Jocs Florals del 1934 hi fa un discurs en què destaca les renúncies que tothom ha hagut de fer –ell inclòs–, per arribar a aquell punt d'unió. “No hi ha hagut vencedors ni vençuts”, va resumir. Però els enfrontaments no s'havien acabat pas aquí. Com va recordar dijous Josep Massot, en l'elaboració de la segona edició del diccio-

nari, l'enfrontament es va produir entre Joan Coromines, i Carles Riba i Ramon Aramon. Però això és una altra història...

Llengua fràgil. En la seva intervenció, l'humanista Joan Francesc Mira va desplegar amb la paraula un mapa de les llengües europees. Poques llengües s'han normalitzat a partir d'una obra de referència: ha passat al centre i a l'est d'Europa amb casos com el de la Bíblia de Luter. En els estats nació, els segles XVIII i XIX, hi ha hagut un culte a la llengua essència que ha exclòs les altres que hi convivia, les no estatals, amb l'excusa de la funcionalitat. Mira considera que una llengua

esdevé símbol d'ella mateixa i hauria de tenir un valor igual que les altres. “La llengua marca un espai intern i extern, marca una cultura i necessita una unificació normativa”. En la majoria dels casos, cal un poder que empenyi la normalització: “L'estàndard és un factor decisiu per a la cohesió de la societat”. El territori de parla catalana és estret i fràgil, i això ho pateix la llengua. “Les diferències territorials (*serveixi/servisca, galleda/poal*) se solucionen lleugers”. Així de fàcil.

Responsabilitat social. Mira va concloure que “els filòlegs i els escriptors són conductors d'una llengua en què el poble s'hi reflex-

teix. Són, per tant, els demiürs”. Isidor Marí va considerar que, tot i que “els dialectes poden tritarar una llengua, quan tenim una llengua literària, els dialectes no la divideixen sinó que la tonifiquen. Ens cal un model de llengua literària per arribar a la plenitud nacional”. “Les altres llengües han pogut fer els processos normatius tranquil·lament, mentre que el català ho ha hagut de fer amb rapidesa, apel·lant a la generositat i al patriotisme (Prat de la Riba) i a les renúncies en bé de la col·lectivitat”. Marí va fer una crida a la col·laboració del món educatiu i del món de la comunicació per aconseguir la imprescindible cohesió lingüística.●